

олімпіади з фахових дисциплін. Участь творчої молоді кафедри в олімпіадах дає можливість тісного контакту молодих митців, знайомств, пізнання середовища. Так, 2006 р. в Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К. Ушинського (м. Одеса) Іра Семанюк зайняла I місце у II турі Всеукраїнської студентської олімпіади з теорії образотворчого мистецтва, а Андрій Гаврилюк – II місце з образотворчого мистецтва. 2008 р. в Криворізькому державному педагогічному університеті у II турі Всеукраїнської студентської олімпіади з образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва роботи Юрія Писаря відзначили як кращу за авторське вирішення живописного твору. Графічні роботи Вікторії Плотнікової та Миколи Кочержука ввійшли в двадцятку кращих на конкурсі SMRC Україна-2012 й експонувались в Лос-Анжелесі та Сан-Франциско.

Упродовж тривалого часу наполегливою педагогічною, науковою, творчою і виховною працею нашого викладацького колективу здійснюється підготовка молодих художників-педагогів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва на підґрунті глибоких національних традицій. Випускники кафедри – це знані художники, члени й голови мистецьких спілок, мистецтвознавці, педагоги, успішні підприємці, які формують і наповнюють культурний простір міст, містечок і сіл Галичини. Майбутні кафедри – у її творчому потенціалі, насназі на шляху плекання власної школи у формуванні молодого творчого покоління області.

Тридцать лет со дня основания кафедры изобразительного искусства имени Михаила Фиголя срок достаточный, чтобы проследить динамику формирования, утверждения и развития отделения. Кафедра, основанная 1983 известным художником, общественным деятелем Михаилом Фиголем, сегодня имеет весомые достижения. Подтверждением этому является развитие научной и творческой деятельности педагогов и студентов за означенный период. Усилия преподавательского коллектива кафедры сегодня направлены на усовершенствование методики преподавания и формирования собственной школы подготовки молодых специалистов.

Ключевые слова: кафедра, учебный процесс, художественная выставка, выставочная деятельность.

30 years since the establishment of the department of Fine Arts named after Michael Figol is a sufficient time to follow the dynamics of formation, consolidation and development of this department. The department was established in 1983 by the well-known artist and public leader Michael Figol. And today it shows significant achievements. They are proved by scientific and creative development of faculty and students. The staff efforts are directed at improvements in teaching methods and formation of its own training programs.

Key words: department, educational processes, creative activity, exhibition activity.

УДК 75.046

Ірина Дундяк

ОГЛЯД СВІТСЬКИХ І ЦЕРКОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ГАЛУЗІ ЦЕРКОВНОГО МИСТЕЦТВА

У статті здійснено огляд світських і церковних навчальних закладів Західної України, які готують фахівців у церковному мистецтві (образотворчому та декоративно-ужитковому), що дозволяє проаналізувати структуру навчання в них, особливості програм викладання, особистості майстрів, педагогів тощо та визначити провідні заклади в цій галузі.

Ключові слова: релігійне мистецтво, церковне мистецтво, навчальні заклади, освіта.

Наукова спільнота зараз усе частіше звертається до мистецької спадщини християнства, бо релігія зіграла істотну роль у процесах етноінтеграції та етноідентифікації українців, оскільки була нерозривно пов'язана з культурою й долею українства. Сьогодні питання відродження релігії, релігійної культури, мистецтва є доволі пріоритетними з огляду на стан справ у духовній культурі України.

© Дундяк І, 2014.

Важливою складовою релігії та релігійної культури була вітчизняна релігійна освіта, історична тяглість якої є доволі істотною. Однак упродовж ХХ ст., унаслідок історичних реалій релігійна освіта практично знищена, тому зараз триває процес відновлення освіти в галузі церковного мистецтва тощо. До цього долучились як церковні, так і світські навчальні заклади. Для ґрунтовного вивчення й аналізу проблеми спадкоємності, відродження, трансформації в сучасному церковному мистецтві та культурі важливим є огляд світських і церковних закладів у галузі церковного мистецтва Західної України.

Загалом публікації з сучасної релігійної освіти є не так багато і вони переважно стосуються структури церковних навчальних закладів різних православних конфесій України. Серед них можна відзначити таких авторів: О. Панасенко [4], Л. Рощина [5], С. Скопіна [6]. Майже немає відомостей про такий розділ сучасної освіти як підготовка фахівців у галузі церковного мистецтва в дослідженнях українських мистецтвознавців, істориків, релігієзнавців. Окремі дані про заклади Західної України можна віднайти на офіційних сайтах навчальних закладів, наприклад, про кафедру сакрального живопису ЛНАМ [2] та Навчальну програму «Іконопис і сакральне мистецтво» УКУ [3].

Мета статті – всесторонній огляд західноукраїнських навчальних закладів, де є відділення, факультети, напрями підготовки, літні школи, курси, які готують спеціалістів у галузі церковного мистецтва (образотворчого, декоративно-ужиткового). Поза увагою статті залишаються іконописні майстерні в монастирях регіону.

Серед основних способів збереження будь-якої релігійної культури є базові духовні пріоритети. Тому найперше потрібно зазначити історичні особливості, пов'язані з існування церкви та церковного мистецтва Західної України другої половини ХХ століття. Християнська культура України впродовж ХХ ст. мала багато складаних сторінок. Нагадаємо, що, на відміну від «великої» України, Західна Україна фактично потрапила під гніт комуністичної тоталітарної ідеології після завершення Другої світової війни. Шалена антирелігійна кампанія кінця 50-х — початку 60-х років спричинили зародження та зростання релігійного дисидентства. У цей час нищилися храми, монастирі, семінарії, заборонялись традиційні релігійні обряди. Формально ліквідована Греко-католицька церква діяла в західних областях України в підпільних, «катакомбних» умовах, а значна частина населення таємно підправляла релігійні обряди. За роки атеїстичного панування церковна наука, зокрема, богослів'я як наука, довгий час була під забороною і не могла сповна розвиватися. Якщо й були світочі, знавці своєї справи, – то, радше, як виняток, поодинокі. Не можна богослів'я в радянський час порівняти зі здобутками попередників. Світська ж – розвивалася, виробила певну методологію, форму. Тому зараз церква активно користується теоретико-методологічними здобутками світської науки, її формами, пристосовуючи їх до власних потреб і наповнюючи своїм духом [1].

Сьогодні в незалежній Україні відбувається стрімке розширення системи релігійної освіти, яке пов'язано з історичними передумовами формування та діяльності навчальних закладів, традиційним поширенням релігії на території, сконцентрованістю парафій різних конфесій, потреб церкви у священно- та церковнослужителях. Однак, зважаючи на наведені факти, у західноукраїнських областях цей процес відбувається значно жвавіше. Як зазначає О. Панасенко: «Розвиток системи релігійної освіти нині відбувається за алгоритмом, закладеним останніми роками, і зумовлюється сучасними змінами в країні, церковній організації: збільшується кількість духовних навчальних закладів; розширюється та вдосконалюється їх робота; велика увага приділяється розвитку богословської науки та покращенню викладацької діяльності у вищих навчальних закладах» [4, с. 12].

Однак усе ж потрібно провести значну роботу стосовно консолідації зусиль на подолання міжконфесійних суперечностей, наукового формулювання та обґрунтування відповідних проектів [4, с. 12]. Сучасна стратегія співробітництва держави і церкви, як цілеспрямований і системний процес, повинна затверджувати духовну культуру, формувати поле толерантності і взаємоповаги, бути спрямована на пошук взаємоприйнятних форм і методів рішення соціальних і релігійних проблем. Досягнення цієї мети можливе за умови міжконфесійного взаєморозуміння та згоди, поглиблення процесу інтеграції церкви в українське суспільство його освітню систему [4, с. 11].

У системі релігійної освіти сьогодні є багато дискусійних питань. Так, на думку певних теологів, постає проблема співвідношення духовних і богословських навчальних закладів. Чи може фахівець з богослів'я, церковного права, церковної історії, церковного мистецтва бути священнослужителем і чи має він для цього достатній рівень підготовки? У такому випадку виникне протиставлення або окремішність підготовки священнослужителів і фахівців названих

спеціальностей. На сучасному етапі держава зробила багато на шляху до визнання духовної освіти [1].

Однак попри означені вище питання є фактом те, що на території Західної України вже більше двадцяти років доволі успішно працюють різні світські та церковні заклади, які готують фахівців у галузі образотворчого та декоративно-ужиткового церковного мистецтва. «Перші ластівки» серед таких були у Львові, це, зокрема кафедра сакрального малярства у Львівській національній академії мистецтва. Концепція діяльності кафедри, яку розробив на початку 1990-х рр. професор Р. Василик, передбачає реалізацію довготермінової програми відродження і розвитку українського іконопису з його самобутньою стилістикою, а також з відомих причин знищеної вікової традиції суміжних жанрів сакрального мистецтва – сакральної металопластики, священничого одягу, золотого шитва, мистецтва книги, сницарства тощо [2].

Сьогодні творча робота викладачів та студентів кафедри сакрального малярства здійснюється за такими основними напрямками, як художнє оформлення інтер'єрів сакральних споруд (поліхромія храмів), виконання творів сакрального мистецтва в техніках настінного малярства, мозаїки, вітражу, іконописних творів, станкове малярство, виставкова діяльність.

Підготовку фахівців сакрального мистецтва від часу заснування кафедри здійснювали провідні фахівці – Микола Бідняк, Карло Звіринський, Володимир Овсічук, о. Ласло Пушкаш; Роман Василик, Микола Кристопчук. Для викладання в різний час запрошувалися авторитетні науковці й теологи: патріарх УАПЦ Дмитрій Ярема; віце-ректор Українського католицького університету в Римі доктор І. Музичка; ректор Семінарії Святого Духа у Львові о. І. Прах; доктор канонічного права о.М. Димид; доктор філософії Д. Степовик, відомий художник О. Мазурик (Франція), дизайнер В. Паньків (Польща), мистецтвознавець В. Грешлик (Словаччина), науковий співробітник університету в Монреалі (Канада) Я. Креховецький, відомий візантиніст, доктор Т. Шпіглік (Франція). До викладацької роботи були залучались фахівці в галузі сакрального мистецтва – К. Маркович, Р. Кислий, С. Юзефів, Л. Скоп, Р. Косів, Л. Яцків, І. Шабан [2].

Тільки впродовж 1999—2005 рр. викладачі кафедри організували 18 персональних виставок, були учасниками 15-ти регіональних, всеукраїнських, міжнародних персональних і колективних художніх акцій, підготували 21-ну виставку творчих робіт студентів. На особливу увагу заслуговують праці викладачів і студентів кафедри, виконані для конкретних об'єктів, зокрема, комплексне оформлення храмів і в Україні, і поза її межами (Англія, Франція, Бразилія, Румунія, Польща), мистецьких заходів, як, наприклад, оформлення вітваря для Літургії за участю Святішого Отця Івана Павла II у Львові [2].

Підготовка фахівців на кафедрі сакрального мистецтва здійснюється за розробленими освітньо-професійними і навчальними програмами, а викладачі кафедри є авторами навчальних підручників та посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, серед них: «Синтез технік монументального мистецтва у храмовій архітектурі» (М. Кристопчук); «Українське сакральне мистецтво»; розділ словника «Теорія і практика сакрального мистецтва у вищій освіті України», навчального посібника «Мистецька школа в системі національної освіти України» (Р. Василик), «Українське сакральне мистецтво» (співавтор Р. Василик) тощо [2].

Дипломні та курсові роботи студенти кафедри найчастіше виконують на реальних об'єктах. Це, зокрема, проекти, вітражі, поліхромії, ікони для церков у Перемишлі (Польща), Нансі (Франція), храму Різдва Пресвятої Богородиці та церкви Святого Духа у Львові, меморіальної каплиці пам'яті полеглих вояків УПА в с. Білий Камінь (Золочівський район на Львівщині), каплиці ВМС України в Севастополі, реставрація твору видатного художника першої половини ХХ ст. Антона Манастирського в храмі Преображення Господнього в м. Бориславі тощо.

На кафедрі образотворчого мистецтва імені М. Фіголя Прикарпатського національного університету вже більше п'яти років успішно діє спеціалізація «Іконопис». Серед викладачів цієї спеціалізації слід відзначити В.Луканя, О.Мельничук, Ю.Попенюк

З-поміж західноукраїнських церковних навчальних закладів особливо виділяється Український католицький університет. Він знаний своєю давньою історією та позитивним сучасним досвідом. Тому абсолютно логічною була поява з осіннього семестру 2009 р. в Українському Католицькому Університеті навчальної програми «Іконопис і сакральне мистецтво». Це перша і поки що єдина в Україні програма, яка поєднуватиме серйозне професійне вивчення мистецтва іконопису з богословською освітою. Навчання має чотири складові: вивчення іконопису на зразках традиційної української ікони XV–XVI ст.; курси головних богословських дисциплін, знання яких необхідне

іконописцеві; основи історії і теорії мистецтва; духовний розвиток учасників програми через участь у молитовному і спільнотному житті університету.

Слід зауважити, що ця програма розрахована як на початківців, випускників середніх шкіл чи людей, які досі не пробували себе в живописі, так і на вже практикуючих іконописців чи художників. Головними її завданнями є: «плекання питомих українських традицій іконопису; робота в давній техніці темперного живопису; докладне вивчення і творче наслідування стилю авторів шедеврів українського іконопису минулих століть; посилене вивчення богослов'я ікони; основ церковного віровчення, молитви і практики. Неодмінною складовою програми буде безпосередня участь студентів у Богослужіннях, виїзні реколекції, екскурсійні поїздки до пам'яток сакрального мистецтва й іконопису» [3]. За задумом керівництва закладу навчання за програмою дасть змогу стати кваліфікованим іконописцем, розуміти і цінувати християнське церковне мистецтво, корисно та цікаво провести час у товаристві людей зі спільними інтересами, отримати незабутній духовний досвід молитви, вивчення і практики сакрального мистецтва. Програма є першою спробою цілісного виховання богословів-іконописців, які зможуть у майбутньому працювати для церковних потреб: виконувати замовлення з розпису храмів, створювати іконостаси чи окремі ікони для церков або приватних осіб. Принагідно зауважимо, що навчання стаціонарне, а програма відкрита для молодих осіб віком від 17 р., попередня мистецька освіта чи досвід іконописання не обов'язкові.

Подібним шляхом пішов ще один навчальний заклад. Так, у Дрогобичі 2012 р. при Інституті Пресвятої Трійці відкрився факультет Церковного мистецтва. Він готує знавців богослов'я і теорії ікони та кваліфікованих іконописців з богословською освітою, учителів іконопису для праці в студіях та школах іконопису. Навчання у групі теоретичного напрямку (богослов-іконознавець) передбачає вивчення іконографії, іконології, теорії, історії західно- та східноцерковного мистецтва, богослов'я ікони, храмового розпису та інших богословських дисциплін (заочна форма навчання). Курс практичного іконопису (іконописець), крім теоретичних предметів, передбачає вивчення технології написання ікони, практичного розпису храму, створення мозаїки, вітража, виготовлення хоругов, плащаниць та інших літургійно-мистецьких предметів (форма навчання стаціонарно-заочна). Окрім того, часто Український католицький університет (іконописна школа «Радуж»), інші релігійні організації, монастирі влаштовують літні іконописні школи для всіх бажаючих. Так, в Ужгороді з ініціативи монахів-капуцинів стрітенського монастиря влітку 2013 р. почала працювати «Eikonoschule». Програма курсу поєднує ознайомлення із сакральними пам'ятками Закарпаття, теоретичні лекції з історії церковного мистецтва та візантійської богослужбової традиції. Учасники школи щоденно беруть участь у молитвах та Літургіях, які відбуваються в різних храмах Мукачівської греко-католицької єпархії.

У 90-х роках популярні православні училища, вони були спеціалізованими духовними освітніми установами, що мали одне або декілька відділень для підготовки церковних працівників. Приймали в них осіб чоловічої та жіночої статі, навчання тривало 2–4 роки. Усі училища можна умовно поділити на дві групи мало фахові та багатофахові. До першої можна віднести духовно-пастирські училища, які мали термін навчання чотири роки і готували священнослужителів. В багатофахових училищах було відкрито декілька відділень; термін навчання становив 2–3 роки. Так в Коломийському духовному училищі УПЦ КП 1996–1997 н.р. діяли відділення: регентське – готували регентів і псаломщиків; іконописне — художників-іконописців, церковного малярства – майстрів церковного розпису, різьблярів, майстрів пошиття церковного священного одягу та церковного начиння [5, с. 60]. Не беремо до уваги у цій статті дипломні роботи випускників різних кафедр та закладів художнього профілю Західної України в галузі церковного мистецтва (переважно декоративно-ужиткового), бо вони виконані здебільшого за власною ініціативою студента і не є наслідком спеціального спрямування навчання в галузь церковного мистецтва. Хоча мусимо признати те, що часто такі дипломні роботи є високомистецькими й новаторськими.

Насамкінець, ще один аспект. Зараз велику увагу приділяють катехизації учнівської молоді, тому зауважимо деякі нюанси використання церковного мистецтва і в цій галузі. Основною метою викладача повинно бути формування релігійного світогляду у дітей, який стане духовним стержнем у їх подальшому самостійному житті. Залучення до ремесел, церковного мистецтва допоможуть виховати в них кращі людські якості — любов до вітчизни, своєї культури, чесність, милосердя до ближніх. Тому подальше зближення художньо-практичної, художньо-історичної і богословських, педагогічних дисциплін представляється найбільш перспективним напрямом методологічних пошуків у цьому напрямі [6].

Отже, зважаючи на те, що у другій половині ХХ ст. західноукраїнське релігійне життя та мистецтво існували переважно в підпіллі і були фактично заборонені, сьогодення різноманітність навчальних закладів регіону, які готують спеціалістів у галузі церковного малярства, є доволі великою, різноманітною і закономірною. Це заклади різної форми власності, різної конфесійної приналежності, різних рівнів акредитації. Провідними серед них, на нашу думку, є кафедра сакрального живопису Львівської національної академії мистецтв, де реалізується довготермінова програма відродження та розвитку українського іконопису з його самобутньою стилістикою, навчальна програма «Іконопис і сакральне мистецтво» Українського католицького університету, яка має на меті цілісне виховання богословів-іконописців.

1. Архиепископ Єпіфаній. Богословська освіта та наука в Україні перед викликами сучасності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://theology.in.ua/ua/bp/theological_monitoring/51958/.
2. Кафедра сакрального мистецтва ЛНАМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lnam.edu.ua/departments/ua/3/16/103/>.
3. Навчальна програма «Іконопис і сакральне мистецтво» УКУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.os.ucu.edu.ua/uk/icon/full-time.html>.
4. Панасенко О. В. Інституційні засади релігійної освіти в Україні (на прикладі православ'я) : автореф. дис. ...канд. філос. наук / О. В. Панасенко . – К. : Б. в., 2011.
5. Рощина Л. О. Православна духовна освіта України (1991–2001 рр.) : дис. на здобуття...канд. іст. наук / О.Л. Рощина. – Донецьк, 2004. – 175 с.
6. Скопіна С. О. Церковне мистецтво і сучасна православна освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fd.snu.edu.ua/info/files_articles/collection_9/article11.pdf.

В статтє сделан обзор светских и церковных учебных заведений Западной Украины, которые готовят специалистов в церковном искусстве (изобразительном и декоративно-прикладном), что позволяет проанализировать структуру обучения в них, особенности программ преподавания, личности мастеров, педагогов и т.д. и определить ведущие учреждения в этой области.

Ключевые слова: религиозное искусство, церковное искусство, учебные заведения, образование.

Religious and church education in Ukraine of late XX – early XXI century is not enough researched in details. A review of secular and church institutions in Western Ukraine, that train specialists in religious art (fine and decorative), allows us to analyze the structure of education in these institutions, features of teaching programs, individual artists and teachers and to identify leading institutions in this sphere.

Key words: religious art, church art, educational institutions, education.

УДК 7 : 291.36

Олена Білик, Алла Соловей

КИЇВСЬКІ САКРАЛІЇ СЕРЕД СТАРОЖИТНОСТЕЙ КНЯЖОГО ГАЛИЧА

У статті розкрито невідомі напрямки церковно-державних та культурних відносин Києва з Галичем у княжу добу. Прослідковано ранньохристиянські і київські витoki галицького сакрального мистецтва і, зокрема, особливості дрібної металопластики означеного періоду.

Ключові слова: археологія, історія мистецтв, сакральне мистецтво, дрібна металопластика.

Провідну роль в церковно-релігійних зв'язках давньоруських міст Галицької землі відігравав Київ – центр суспільно-політичного, економічного і культурного життя Давньої Русі. Сліди стабільного і тривалого дипломатичного спілкування Великого київського князя Володимира Мономаха (1113–1125) із галицькими володарями збереглися в такому рідкісному виді археологічних джерел, якими є княжі привісні печатки. У сучасній науці вважається, що молибдобули з християнським іменем Володимира Мономаха – Василій та зображенням його небесного патрона, виявлено найбільше із всієї території Русі, в тому числі й на Прикарпатті.